

a nefalšovanej expresie, ktorá je syntézou materiálu a idey (pocitu), avšak takej idey, ktorá nejestvovala vopred, pred svojím formovaním v materiáli, pred budovaním expresie. Vráťme sa teraz k Wittgensteinovmu postulátu, že určiť dôvody ľudskej aktivity znamená určiť cestu, ktorou človek išiel. Môžeme teda povedať: vysvetliť umelcovu originalitu znamená určiť cestu, ktorou hľadal, odhaľoval a našiel adekvátnu expresiu. To znamená, že je nevyhnutné určiť cestu, v ktorej sa syntéza idey a materiálu zrodila na základe kultúry, na základe „hrmoty“ ľudskej aktivity (the whole hurly-burly).

Môžeme sa tu vrátiť aj k originalite ako deštrukcii pravidiel zaužívaných v danej kultúre. Wittgenstein viaže umelcovu tvorbu na „hrmot“ ľudskej aktivity, a preto nie je možná ľubovoľná tvorba akéhokoľvek diela a originalita teda nemôže vznikáť len obyčajnou deštrukciou. Ak by originalita bola založená len na nej, potom by principiálne ktokoľvek mohol kedykoľvek vytvoriť originálne dielo. Premena pravidiel síce sprevádza každú originálnu tvorivú aktivitu človeka, ale originalitu nemožno redukovať len na deštrukciu. Premena pravidiel nemôže byť sama sebe cieľom, ale ak ide o originálny tvorivý proces, vyvíera ako vedľajší produkt z aktivity umelca, ktorá má zasa svoje pevné korene v kultúre a v komplexe ľudskej aktivity.

„Ako ďaleko nás to odvádza od normálnej estetiky“, hovorí Wittgenstein o podobnom prístupe ([4], 3). U samotného Wittgensteina však tento výrok nezodpovedá jeho prístupu, lebo celý čas sa vo svojich *Prednáškach z estetiky* snaží vysvetľovať umelecké a estetické procesy podobným spôsobom. Estetické reakcie, gestá a expresiu vysvetľuje na základe „*hurly-burly of human actions*“. Tak aj implicitný pojem originality, ktorý možno odvodiť z neskorého Wittgensteina, možno odvodiť len na pozadí analýzy ľudskej aktivity.

LITERATÚRA

- [1] HAGBERG, G.: Creation as Translation. In: *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 1987, č. 3.
- [2] *The Heritage Illustrated Dictionary of English Language*. (Red. W. Morris). New York, American Heritage Publishing Co., Inc. and Houghton Mifflin Comp. 1973.
- [3] WITTGENSTEIN, L.: *Filozofické skúmania*. Bratislava, Pravda 1979.
- [4] WITTGENSTEIN, L.: *Lectures and Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Berkeley - Los Angeles, University of California Press 1983.
- [5] WITTGENSTEIN, L.: *Zettel*. Berkeley - Los Angeles, University of California Press 1967.

EKOZOFICKÁ INICIATÍVA HENRYKA SKOLIMOWSKÉHO Príspevok k úvahám o „stave sveta“.

FRANTIŠEK MIHINA, Katedra filozofie FF UPJŠ, Prešov

Dnes už znie ako *truizmus* konštatovanie, že vzťah moderného človeka k svetu je *narušený*; predovšetkým odcudzením od rytmu prírody, od rytmu života. Tieto konštatovania však vyvolávajú aj hlbšie otázky: prečo postupne dochádza k primátu teoretického rozumu, praktického či pragmatického typu komunikácie človeka s okolím, prečo duchovnosť, intelekt, racionalita nachádzajú svoje popudy k rozletu práve v úsilí človeka uspokojovať najmä materiálne ciele, prečo sme od stratégie *mať dost'* prešli k stratégii *mať viac* (E. Kohák), prečo *byť* znamená v súčasnom civilizačnom modeli chápania najmä *mať*. Zdá sa, že odpovede sú skryté hlboko v novodobej európskej tradícii a spôsobe myslenia. A tak, aj keď nie ako vše-

obecne prijatý postoj, množia sa varovné signály vyvierajúce z vedomia prehľbujúcich sa tendencií ohrozenia. Jestvujú psychologické bariéry v podobe každodennou skúsenosťou reprodukováných pocitov, že situácia predsa len *nie je až taká kritická*: je možné žiť viac-menej nezávisle na *stave sveta*, osobné dejiny nemusia byť vždy *vpletené do veľkých dejín* civilizácie, kultúr, ideológií a politických zápasov. Dnes je už stále zrejmejšie, že je to ilúzia. Táto separácia nemôže byť ani trvalá, ani úplná: skôr či neskôr sa prejaví prepojenie spoločného ľudského osudu.

Jednou z úloh filozofie našej prítomnosti je ukazovať na nebezpečenstvo zotrúvania v ilúzii o púhej paralelite *malých a veľkých dejín*. Ak *stav sveta* nemožno v súčasnosti nevidieť aj cez prizmu tendencií k *degradácii bioštruktúr*, potom imperatívom doby je prispieť k zmene našich postojov tak, aby nová paradigma v pohľade na prítomnosť a najmä budúcnosť planétárnych štruktúr motivovala k zodpovedajúcej aktivite. A práve takto možno chápať teoretickú aktivitu dnes už známeho ekosofa H. Skolimowského. Henryk Skolimowski je pôvodom Poliak. Filozofické vzdelanie získava spočiatku vo Varšave, najmä však na *New College* v Oxforde, kde v roku 1964 získava aj doktorát z filozofie. Posledných pätnásť rokov sa intenzívne venuje teoretickým aktivitám smerujúcim k hľadaniu ciest záchrany planétárnych živých štruktúr. Je jedným z tvorcov *eko-filozofie*, stáva sa riaditeľom *Eco-philosophy Center* a jeho monografická práca *Eco-philosophy: Designing New Tactics for Living* bola jednou z prvých v tejto oblasti a preložili ju do dvanástich jazykov. V severnom Grécku na ostrove *Thassos* organizoval workshops o ekofilozofii (ale aj o eko-jóge). Na túto tému publikoval viac ako desiatku knižných monografických prác a viac ako 200 teoretických štúdií. V súčasnosti pôsobí na *University of Michigan* a prednáškovo je činný po celom svete. Na jeseň 1991 získava katedru ekologickej filozofie na Technickej univerzite v Łodzi. Skolimowského teoretický záujem smeruje k eko-filozofii, k evolučnej epistemológii, eko-etike. Jeho trvalá ekosofická orientácia je výsledkom presvedčenia o potrebe hľadať hlbinné zdroje a korene, z ktorých vyrastá celý systém degradačných procesov vlastných kultúrno-civilizačnému modelu transatlantickej oblasti. V súčasnosti primárnym problémom nie je poukazovanie na nespočetné formy a podoby, ktoré nadobúdajú planétárne ekologické dimenzie, ale skôr príspevok k zmene, resp. k radikálnej zmene postojov človeka, ktoré sú v ich pozadí. Skolimowski ukazuje, že porozumenie našich dnešných eko-civilizačných problémov je skryté v dôslednom odhalení historických súvislostí konštituovania transatlantického civilizačného modelu, predovšetkým v novovekom myslení a jeho paradigmách, v jeho kozmológii a type racionality. Smeruje k *redefinícii* nášho postoja ku skutočnosti. Naše úvahy vychádzajú z jeho práce *Living Philosophy. Eco-Philosophy as a Tree of Life* [1]. Skolimowského model eko-sofie je postavený na potrebe znovunastoliť *úctu k životu*. „Význam života nie je odvodený z nijakej ekonomickej kalkulácie: jeho korene ležia hlboko za všetkými ekonomickými a fyzikálnymi parametrami. B. Russell a iní pozitívisti 20. storočia nás takmer presvedčili, že ľudským projektom je preskúmať, prebádať fyzický svet. Eko-filozofia tvrdí, že ľudským projektom je znovobjavenie humánneho významu vo vzťahu k významu univerza“ ([1], 1).

Nebol to však iba B. Russell a *iní pozitívisti*. Naopak, tí len pokračovali v smere, ktorý načrtli iniciátori novovekej vedy. Dôsledkom bolo, že *univerzum* premenené na *fyzický svet* bolo v určitom zmysle *deštruované*: stala sa z neho *príroda*, transformovalo sa na mozaiku *zložitých matrič*. Utápame sa v detailoch, v subtilných a stále špeciálnejších opisoch. Chýba nám pevný bod, z ktorého by sme dokázali porozumieť *humánnemu významu* skutočnosti. Podliehame ilúziám o svojich možnostiach, prepadáme sa do meandrov falošného vedomia, ktoré nám neumožňuje jasne a zreteľne si uvedomiť skutočné zdroje našich ťažkostí. Je *najvyšší čas* uvedomiť si, že „väčšina našich súčasných problémov nevzniká ako výsledok zlého riadenia, zlej vôle alebo z nedostatočnej racionality našich prístupov; vznikajú z podstatnejších dôvodov, nakoľko sme vytvorili *neúplný kľúč, šifru na čítanie prírody, čo viedlo*

k nedostatočnej interakcii s prírodou. Základná príčina leží v hlbokých základoch nášho vedeckého názoru na svet a v percepciách, ktoré tento názor plodia a vyvolávajú“ ([1], 14). Povedané inak, „mechanistická kozmológia v súčasnosti poskytuje deficientný kód čítania prírody. Z toho prameňa nedostatky v interakcii s prírodou“ ([1], 14). Je potrebné nielen uvedomiť si, že práve tu sú zdroje našich ťažkostí, ale súčasne dospieť k rozhodnutiu, ktoré by bolo produktom tohto *prebudného* vedomia. „Alternatívne životné štýly nevyžadujú iba odlišne žiť, ale tiež odlišne *poznávať*. Musíme byť schopní racionálne podoprieť nové životné štýly, ktorých výsledkom nebude nič menšie než *nová racionalita*. V našich srdciach a myšliach musíme byť presvedčení, že skromnosť a striedmosť nie sú depresívnou negativitou a sebaopretím, ale aktom manifestácie nových kvalít; iba vtedy nastane *elegantná prostota*. Alternatívne životné štýly musia potom znamenať nielen zmeny v technológii, ekonomike a spôsoboch života, ale tiež zmeny v našej morálite, racionalite a v konceptuálnom myslení“ ([1], 1). Asi to nebude jednoduché. Paradox súčasnosti spočíva azda v tom, že – aj keď vieme, že zmena je nevyhnutná – napriek formálnemu súhlasu filozofie i čiastkových vied s nutnosťou kritiky koreňov dnešnej krízy, novovekého antropocentrizmu, zmeny sú len pomalé a nedostatočné.

Dôvody je potrebné hľadať nezaujato a uplatnením skutočne kritického prístupu. I. Prigogine navrhuje „nový dialóg človeka s prírodou“. Skolimowski hovorí o potrebe „novej metafyziky“, ktorá by bola novým spôsobom *čítania* kozmu. V tomto zmysle „eko-filozofia je filozofiou života“ ([1], 1). Potrebujeme nové intelektuálne porozumenie svetu, založené na prijatí všetkých dôsledkov faktu, že celostný, organizmický a univerzalistický názor znamená predovšetkým uznať, že *kozmos a ľudský rod patria do jedného, do toho istého sveta*, že konštituujú – ako rôzne, nie však proti sebe stojace prvky – tú istú štruktúru. Je potrebné prekonať „zmrzačené, chromé efekty mechanistickej racionality: *nový svetový názor nemôže byť ani iracionalistický, ani antiracionalistický*. Potrebujeme rozvinúť nejakú *alternatívnu racionalitu*. Preto sa eko-filozofia okrem iného usiluje ponúknuť formu racionality, ktorá by neponižovala rozum, ale naopak, oslavuje ho oveľa veľkolepejšie, ako by to dokázala mechanistická paradigma“ ([1], 1).

Eko-filozofia je tak formou myslenia založeného na úcte k jestvujúcemu; doteraz dominujúce *mechanistické vedomie* je potrebné pozitívne transformovať. To však predpokladá zmeny podstatného charakteru: v systéme zdĺhania, v inštitucionálnom systéme i v každodennom živote. Len tak sa ekologické vedomie stane skutočnosťou.

V tomto zmysle sa H. Skolimowski nazdáva: dvadsiate prvé storočie alebo bude storočím ekologickým, alebo dvadsiate druhé storočie už nebude vôbec; environmentalizmus sa stane hlavnou politickou platformou namiesto dnešného konzervativizmu či liberalizmu, ktoré ustúpia do pozadia; ekológia, predstavujú novú perspektívu vo všetkých aspektoch života, preberá rolu *nového náboženstva*; ekologické myslenie sa vynára ako *kvázi-náboženské* myslenie; potrebujeme nejakú formu náboženskej vášne, nadšenia, aby sme spojili svoju energiu a vôľu v úžasnom počíne záchrany Zeme a seba samých; ak sa svet, v ktorom žijeme, pôsobením vedy a vedeckých technológií stal takým, akým je (*umelým* svetom fungujúcim podľa vlastných, inherentných zákonitostí – napr. expanzionisticky, partikulárne a pod.), je potrebné *revidovať* platnosť racionality novovekého typu; v tomto zmysle ekológia je výrazom – používajúc filozofickú terminológiu – „novej jednoty medzi ľuďmi, planétou a všetkými ostatnými bytosťami“; eko-filozofia sa podobá stromu: z koreňov eko-kozmológie vyrastá kmeň a konáre eko-filozofie v organickom prepojení; tento strom je korunovaný ekologickým vedomím, ktoré jemnými kanálkami vyživuje vlastné korene; takto sa kruh uzatvára a seba-renovuje.

Imperatívom (azda nie jediným) súčasnej filozofie je hľadať spôsoby konštituovania novej formy humanizmu – *humanizmu ekologického*. Dominancia doteraz uplatňovaných prístupov

k riešeniu súčasných problémov spôsobuje sústavnú degradáciu nášho životného prostredia. A prípustné hranice, zdá sa, boli prekročené, veď lavína deštrukcie sa ľahšie spúšťa ako zastavuje. Prehľbuje sa sociokultúrne odcudzenie, ponárame sa do problémov, ktorých riešenie je čoraz ťažšie. „Naša civilizácia, zdá sa, dostáva denne malú dávku arzénu“ ([1], 11). Musíme sa preto dostať za hranice vedomia, ktoré tvorí tieto dôsledky, prekročiť hranice úzkeho pragmatizmu, ktorý tak často vedie k činom s nepredvídateľnými dôsledkami. Hodnoty, ktorými sme boli vedení po tisícročia, je potrebné revidovať, a tak „zväčšovať ľudské šťastie a zmenšovať ľudskú biedu, nastoľovať spravodlivosť a eliminovať nespravodlivosť, skrásľovať ľudský život, prehľbovať naše poznanie a osvetu, odstraňovať našu nevedomosť a predsudky, nastoliť nebo na zemi a odstrániť peklo. Pravda, dobro, krása, osveta a zmysel pre mieru sú hodnoty, ktoré vždy motivovali zmysluplnú ľudskú činnosť“ ([1], 11).

Skolimowski sa usiluje zdôvodniť, že jestvuje určitá spojitosť medzi aktuálne platnou kozmológiou, filozofiou, akceptovanými hodnotami a činmi, ktoré nás charakterizujú. Vychádza z predpokladu, že ak určitým spôsobom čítame univerzum, adekvátne v ňom aj konáme, resp. ak čítame univerzum nesprávne, nesprávne orientujeme aj naše vlastné činy. Ako však vieme, že *správne čítame* naše univerzum? Odpoveď nachádzame v povahe dôsledkov, do ktorých naše činy vyúsťujú. „Konečným testom našej kozmológie je druh života, ktorý plodí“ ([1], 12). Tu nachádzame aj odpoveď na otázku, *prečo* potrebujeme novú kozmológiu: pretože naše skutky degradujú celú kultúru a ohrozujú podmienky reprodukcie života v planetárnych rozmeroch. Kozmológia neinterpretuje *iba* povahu univerza mimo nás, ale nepriamo aj naše miesto v ňom. Ak sa budeme domnievať, že univerzum je *iba* fyzikálnou hmotou, len ťažko sa nám podarí definovať jeho duchovný princíp; ak budeme nazerať na univerzum ako na čosi duchovné, spiritualita sa v ňom inherentne objaví; ak budeme v univerze vidieť *iba* chaos, stratíme šance zmysluplne v ňom pôsobiť. „Naše životy sú zrkadlom, v ktorom reflektujeme fundamentálne charakteristiky univerza, ako sme mu porozumeli“ ([1], 13). A tak „predpoklad jestvovania inherentného cieľa fyzikálneho univerza sa stáva metodologickým imperatívom, ktorý nám pomôže viesť seba samých v ľudskom svete“ ([1], 13). Preto je potrebné konštruovať novú *eko-kozmológiu*.

Architektúra Skolimovského *eko-kozmológie* je založená na akceptovaní naledovných princípov (pozri [1], 16 a n.), ktoré len veľmi stručne naznačíme:

a) **antropický princíp** – v preklade do jazyka ekofilozofie znamená, že univerzum je *domovom* človeka, že človek je jeho legitímnym obyvateľom, a nie *iba* nejakým druhom kozmického *vrtochu*; človek je v určitom zmysle opodstatnením a potvrdením univerza; súčasne to znamená, že človek je zodpovedný za svoj osud a za všetko, čo jestvuje;

b) **participačná myseľ** (participatory mind) – vždy sme určitým spôsobom prítomní v tom, čo popisujeme; naše deskripcie sú *fúziou* našej mysle a *toho, čo je*; idea participačnej mysle nám umožňuje vidieť univerzum novým spôsobom a súčasne *zväčšuje* slobodu a dôstojnosť ľudského jedinca; stávame sa spolutvorcami univerza; vedomie kreatívnej sily našej mysle len *zdôrazňuje* našu zodpovednosť za naše vlastné životy, za osud Zeme, za osud univerza; univerzum nás *zrodilo*, my sme zodpovední za jeho osud;

c) **implikatívny poriadok** (implicate order – termín zavedený Davidom Bohmom) – je obdobou antropického princípu; univerzum interpretované na základe akceptovania implikatívneho poriadku je **holistické par excellence**; v takomto univerze všetky jeho elementy navzájom súvisia, spoluurčujú sa navzájom; v obraze implikatívneho poriadku sa svet javí ako nedeliteľná, ale flexibilná a permanentne sa meniaci jednotu; aj keď idea holistickej povahy univerza nie je nová, novo poňaté je jej zdôvodnenie; nové ekologické vedomie sa vynára v posledných dvoch desaťročiach, ním si ľudia uvedomujú, že príroda je jediným (*holistickým*) *systémom*; všetky elementy univerza sú prepojené; *eko-kozmológia* rešpektujúca ideu implikatívneho poriadku môže byť artikulovaná v termínoch anticipujúcich pohľady a názory súčasnej vedy;

d) **teológia nádeje** – tento a ďalšie dva princípy patria svojou povahou do *environmentálnej etiky*; definujú etický poriadok ľudského univerza a jeho interakciu s poriadkom prírody; *teológia nádeje* včleňuje kategóriu *nádej* do kozmologického a metafyzického projektu; nádej je súčasťou spôsobu nášho *skutočného bytia* (being); byť živým znamená žiť v stave nádeje, nádej je *lešením* našej existencie, je znovu-potvrdením našej viery v zmysel ľudského života, v zmysel univerza; viera je nevyhnutnou podmienkou všetkých významov, všetkých našich úsilí a činov, je oslavou vedomia; nádej je podstatnou kvalitou bytia človeka;

e) **úcta k životu** – táto kategória obsahuje etické i kognitívne aspekty, ktoré nemožno od seba oddeľovať; úcta je dôsledkom nášho uvedomenia si *oslnivej magickosti* evolučného vývoja; ak si uvedomujeme skvostnú architektúru univerza, ak si uvedomujeme, aký zložitý a komplikovaný je evolučný proces, aké dokonalé sú schopnosti ľudskej mysle a ako sú všetky tieto sily univerza zlúčené do obdivuhodnej symfónie, naša reakcia nemôže byť iná ako úžas, bázeň a úcta; v tomto zmysle sa úcta objavuje ako *akt hlbinného pochopenia* ani nie tak jednotlivostí, ale vznešeného celku, ktorý *ako celok* funguje; súciti a empatia sú modmi vedomia – aby sme porozumeli inému človeku, potrebujeme viac ako len abstraktný a chladný intelekt: potrebujeme *súcitiť*, súcitenie a empatia sú prejavom porozumenia na základe úcty; úcta je formou porozumenia, stáva sa pevným pilierom nášho ekologického svetonázoru;

f) **eko-etika** – predstavuje extenziu a artikuláciu idey úcty k životu; súčasne je artikuláciou idey kreatívnej evolúcie; v určitom zmysle teda eko-etika vo svojom obsahu transformuje predchádzajúce princípy eko-kozologickej teórie, celej jej architektúry; v univerze celostnosti a vzájomnej závislosti, resp. v univerze ľudskej solidarity a vzájomnej závislosti, spolupráce a všestranného prepojenia sú potrebné určité *inštitúty*, ktoré by umožňovali organizovať sociálny život na etickom a spirituálnom základe; takýmito inštitútmi sú úcta k životu a ekologická etika; ak by si život nedokázal vytvoriť etické formy chovania zodpovedajúce *strážcovi* dedičstva života, potom by sa uplatnenie antropického princípu dostalo do vážneho nebezpečenstva.

Základnými hodnotami, na ktorých je vybudovaná eko-etika sú: **úcta k životu, zodpovednosť** za život a za celý kozmos – aspoň pokiaľ sme ho schopní sledovať, **striedmosť** chápaná ako predpoklad vnútornej krásy, **úsilie o múdrosť** kontrastujúce s honbou za informáciami, **seba-aktualizácia** ako protiklad materiálnej spotreby. Požiadavky univerza smerujú k človeku, ktorý sa stáva zodpovedným a vedomým si svojej zodpovednosti za všetko, *čo je*, ktorý sa stáva strážcom, opatrovníkom a dobrým *pastierom*, nie ničiteľom a drancovačom. Eko-etika celkom zreteľne vyplýva zo *správneho* poznania a porozumenia dedičstva života a evolúcie.

Architektúra eko-kozmológie nie je ani náhodná, ani *rozmaraná*. Všetky jej súčasti tvoria koherentný systém. Nachádzame sa uprostred *revolúcie poznania*: staré spôsoby interpretácie a vnímania sa vytrácajú ako *mydlove bubliny*, útržky *nového poznania* volajú po integrácii. *Táto integrácia je imperatívom našich čias*. Ide o to, aby sa konštituovali nové druhy filozofie, ktoré by boli pokusom o integráciu nových významov poznania, aby vznikli filozofie, ktoré by nielen integrovali poznanie s *ľudským svetom*, ale súčasne *liečili ľudské vnútro*. Vznik tejto filozofie – holistickej a asimilatívnej, je úlohou nanajvyš aktuálnou. Henryk Skolimowski, ako sám hovorí, prispieva ku kulturologickým a civilizáčnologickým diskusiám poukazovaním na to, že: a) nová kozmológia je nevyhnutná; b) môže byť racionálne zdôvodnená a že c) eko-kozmológia je koherentná a uspokojivo integruje i najnovšie astrofyzikálne koncepcie a etické imperatívy našich čias.

Kozmológie sú výrazom tradícií, echem dlhodobej skúsenosti ľudí. *Skúsenosť reality* však nikdy nie je bezprostredná – naopak, vždy prechádza *médiom mysle*. *Mysel ľudí je inherentne votkaná do ich kozmológie*. Tak, ako nás naša myseľ sprevádza a vedie, budujeme svoje životy i kultúru viazanú na určitú kozmológiu. A tak sa v súčasných podmienkach pod tlakom najrôznejších signálov vytvára intenzívne ekologické vedomie vyžadujúce vznik novej eko-kozmológie, eko-zofie, eko-etiky, eko-axiológie, eko-politiky a pod. Ekologické vedomie repre-

zentuje interiorizáciu princípov konštituujucej sa *novej* eko-kozmológie. Jej cieľom je najmä *ozdravenie Zeme* kreovaním *novej matrice* spôsobov *našej interakcie s kozmom*. V tomto zmysle *kozmozologická matrica nikdy nie je čírym lexikónom čítania kozmu, ale tiež sumou spôsobov interakcie*. Mechanistické kozmológie, t.j. matrice *čítania kozmu* založené na mechanistickej metafyzike, redukujú náš vzťah ku skutočnosti na kontrolu a manipuláciu, predpokladajú *služobné* postavenie prírody.

Eko-kozmológia, ako si jej model predstavuje H. Skolimowski, predstavuje globálnu rekonštrukciu nášho vzťahu ku skutočnosti, je *novou paradigmou*, ktorá sa usiluje tvorivo redefinovať obraz reality, v ktorej rozvíjame svoje osudy. Smeruje k modelu, ktorý reprezentuje novú deskripciu univerza, vhodné spôsoby *našej aktivity* v ňom a vedie k uplatňovaniu takých spôsobov vzájomného zaobchádzania, ktoré nespôsobujú invalidizáciu bioštruktúr z hľadiska ich budúcej reprodukcie.

Eko-kozmológia rozvíja antropický princíp. Univerzum nás *zrodilo*, sme jeho *očami, mozgovými bunkami*, sme *hrdinami* ospevujúcimi chrám zvaný *kozmos*. Nová kozmológia je možná a súčasne nevyhnutná, môže byť racionálna a koherentná a nemusí sa pritom striktnie pridržať kritérií *vedeckej racionality*. Vedecká kozmológia je iba jednou z mnohých – ani nie prvou, ani nie najlepšou. *Veda* zrodila vedeckú (mechanistickú) kozmológiu. Prekračujúč hranice vedy, potrebujeme *post-vedeckú kozmológiu*. Eko-kozmológia má ambície stať sa ňou.

Henryk Skolimowski je zaujatým a inšpiratívnym mysliteľom. Naša schizofrenická civilizácia trivializovala náš život a podmanila si nás najrôznejšími *ozdobkami*. Sme *uväznení* *circusom* technickej virtuozity. Naše politické systémy nás zbavili mnohých najvyšších atribútov, plodia beznádej. Vákuum hodnôt plodí požívačstvo a indiferentnosť. Aká je teda naša skutočná úloha v súčasnosti? Skolimowski neváha s odpoveďou: je to *pokus o obnovenie našich myslí*. Pretože bez múdrosti budeme skôr v situácii Dona Quichota.

Monografia H. Skolimowského neobsahuje len a predovšetkým úvahy o potrebe vybudovania *eko-kozmológie* a o jej konštrukčných princípoch. Naopak, Skolimowski vo svojej zaujímavej a z viacerých aspektov nesporne originálnej práci rozvíja celý vejár myšlienok, ktoré však implikuje jeho základná predstava o kozmológii budúcnosti – o eko-kozmológii. V tomto zmysle porovnáva súčasnú filozofiu s *eko-filozofiou*, analyzuje model poznania z pohľadu axiológie, resp. hodnôt sprevádzajúcich náš kognitívny model, ukazuje cesty, po ktorých musíme kráčať, ak sa chceme dostať zo *zajatia arogantného humanizmu* a dostať sa na pozície humanizmu ekologického. V tomto zmysle horizonty západnej filozofickej antropológie by mali obsiahnuť aj pojem *ekologická osobnosť* (ecological person), ktorej myslenie, mravnosť, hodnoty a činy budú anticipovať potreby regenerácie bioštruktúr v lokálnych i planetárnych podmienkach. Eko-etika vybudovaná na akceptovaní princípu *posvätnosti života* môže byť jedným z nástrojov, ktoré túto regeneráciu umožnia.

Skolimowského prácu uzatvára kapitola *Ekologické vedomie a nový stav evolúcie*. Zaujímavé je porovnanie ekologického a tzv. *technologického* vedomia. Ak prvé je holistické, kvalitatívne, spirituálne, akceptuje úctu, je evolučné a participatívne, potom technologické vedomie je atomistické, kvantitatívne, sekulárne, objektívne, mechanistické a alienačné. Prechod z technologického na ekologické vedomie chápe Skolimowski ako podmienku pokračovania evolúcie.

Skolimowského intelektuálna výzva sa môže zdať preexponovanou. V mnohých ohľadoch je však prinajmenšom objavná a inšpiratívna. Je len na nás, ako nás osloví. Čitateľ, ktorý siahne po Skolimowského knihe, získa množstvo podnetov, ktoré ho zorientujú v úvahách o *stave sveta*, ktorého osud nám nie je ľahostajný.

LITERATÚRA

- [1] SKOLIMOWSKI, H.: Living Philosophy. Eco-Philosophy as a Tree of Life. Arkana, Clays Ltd. 1992, 255 s.